

L'art de fer riure

Manual per escriure
comèdia avui

Mercè Sarrias

Pròleg de Teresa Vilardell

Assaig obert – 2

L'art de fer riure

© 2019 Mercè Sarrias

© 2019 Teresa Vilardell, pel pròleg

© Jonathan McHugh / Alamy,
per la imatge de portada

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Angle Editorial
c. Mallorca, 314, 1r 2a B · 08037 Barcelona
T. 93 363 08 23
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

© Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, per l'edició
Direcció general: Magda Puyo
Plaça de Margarida Xirgu, s/n
08004 Barcelona
www.institutdelteatre.cat

Direcció de la col·lecció Assaig obert: Carles Batlle,
com a director de la Comissió de Publicacions de l'Institut del Teatre
formada també per Jordi Fàbrega, Roberto Fratini, Albert Mestres,
Víctor Molina, Bibiana Puigdefàbregas, Bàrbara Raubert, Anna Solanilla,
Carlota Subirós, Victòria Szpunberg i Anna Valls.

Disseny de la col·lecció: J. Mauricio Restrepo
Primera edició: novembre de 2019
ISBN (Angle Editorial): 978-84-17214-94-4
ISBN (Diputació de Barcelona): 978-84-9803-903-0
DL B 18507-2019
Imprès a Romanyà Valls, SA

Tots els drets reservats.

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la incorporació a un sistema informàtic, ni la transmissió
en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació
o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

L'art de fer riure

Manual per escriure comèdia avui

Mercè Sarrias

Pròleg de
Teresa Vilardell

*Al Miguel Casamayor,
per fer d'espàrring incansable d'aquest llibre,
i de la vida en general*

I al Guillem i la Lena

Taula

Pròleg, per Teresa Vilardell	11
Introducció	17
Què és comèdia	19
De què riem	27
La comicitat des de la filosofia	29
Els límits de l'humor	39
Posem-nos a escriure	45
Els personatges de comèdia	51
Del personatge realista a l'estereotip, una gradació	54
Alguns elements estructurals en la construcció del personatge complex i un parell de contradiccions que ens generen comèdia	61
L'equilibri entre els personatges	63
La història	66
Estructures i mecanismes	66
Trucs per generar comèdia no aptes per a escriptors existencialistes	88
El format televisiu en clau de comèdia: la <i>sitcom</i>	89
El diàleg	94
Generar comèdia des del diàleg	97
La importància del silenci, la contrarèplica o la mirada en un diàleg de comèdia	107
Alguns consells pràctics per millorar l'oralitat del diàleg, no aptes per a lingüistes o estudiosos de cap mena	108

El gag i l'<i>slapstick</i>	111
El gag, l'acudit i altres elements de la comèdia a partir del diàleg i l'acció	111
El <i>running gag</i>	115
El gag físic o l'humor a partir de l' <i>slapstick</i>	117
Ironia, paròdia, sàtira	123
La ironia	123
La paròdia	125
La sàtira	127
Els gèneres	131
La comèdia blanca (o no tant) sobre la família i els amics	132
La comèdia costumista	139
La comèdia d'embolics o el vodevil	140
La comèdia des del protagonista neuròtic	141
La nova comèdia nord-americana	143
La comèdia amb un personatge negatiu o exageradament positiu	144
La comèdia absurda i surrealista	146
La comèdia i Almodóvar	150
La comèdia desbaratada	151
La comèdia negra	152
La fusió del gènere i la comèdia	156
El <i>mockumentary</i>	158
A propòsit del tabú i la comèdia	160
El «Zen of Python»	162
Bibliografia	163
Índex d'obres	165
Agraïments	173

Introducció

«Si segueixes totes les normes, et perds tota la diversió.»

KATHARINE HEPBURN

Aquest llibre no és ni un manual de reflexió sobre l'humor ni un llibre pràctic sobre com escriure comèdia, sinó, a estones, les dues coses, i cap d'elles d'una manera absoluta. El seu objectiu és plantejar d'una manera amena per on van els camins del que ens fa riure, per saber quina és la veu des d'on nosaltres, com a autors, ens podem expressar en clau de comèdia.

Escriure és un exercici d'inseguretat que requereix constantment que ens recordin els arbres per no perdre'ns al bosc. Per això moltes de les coses que s'expliquen a continuació són de sentit comú i algunes són realment bàsiques sobre el fet d'escriure, però crec que és important tenir-les a mà a l'hora de posar-nos-hi.

Només ens podem acostar a les claus de l'humor sent conscients que quan agafem un camí, en perdem molts d'altres que busquen la comicitat per una altra banda. Però mirem on mirem (to, estructura, personatges...) hi ha regles i mecanismes que es repeteixen i que ens poden servir per treure'n l'entrellat. Endinsant-nos en cadascuna de les branques o camins que es dibuixen en el mar de gèneres, possibilitats i sorpreses, aconseguirem dibuixar un mapa possible. Perquè es tracta d'això, de dibuixar un mapa de possibilitats i camins diversos, per on els aprenents d'escriptors i els curiosos de la vida en general es puguin endinsar i —per què no?— perdre's una estona.

Exclourem d'aquest llibre l'*stand-up*, o la comèdia de bar i l'esquetx humorístic que sovint veiem en programes d'actualitat. Hi

ha moltíssims llibres sobre el tema. Tot i així, ens acostarem a la construcció de l'acudit, quan parlem del diàleg entre els personatges de comèdia. I buscarem els creadors de *stand-up comedy* en els seus salts a la ficció (de Seinfeld a Louie C. K., passant per Miranda Hart, un viatge inoblidable).

Tot manual implica una proposta d'instruccions, suggeriments o apunts que ens poden ajudar, però també ens poden constrènyer a l'hora d'escriure. Cada vegada que establim una norma o fixem una estructura estem eliminant altres possibilitats que també poden ser vàlides, al mateix temps que donem eines per poder tirar endavant. Encasellar, limitar per avançar és vàlid, sempre que l'escriptor sigui capaç de llençar-ho tot per la finestra si té una intuïció clara sobre el que ha de fer.

El moment per llegir el llibre seria un any abans de posar-nos a escriure qualsevol text, perquè el nostre cervell pogués donar-hi voltes, assimilar idees per fer-les seves i així processar-les segons la seva veu com a autor. I després, començar.

Finalment, val a dir també que hi ha molts exemples, perquè en la pràctica és el que tots els alumnes em demanen per poder assimilar millor els abstractes i els mecanismes. Això sí, sempre estan posats a tall d'il·lustració d'una possibilitat, sense ànim de fer un catàleg de sèries, pel·lícules o textos teatrals.

Què és comèdia

«No hi ha res més bonic que el riure.»

FRIDA KAHLO

Ara, més que mai, la ficció busca camins nous saltant-se qualsevol classificació: vivim un temps fantàstic de barreja i fusió de gèneres. Espais perfectament delimitats s'han reconvertit, mostrant-nos que, com en la realitat mateixa, comèdia i drama es poden combinar en dosis diverses. Intentar fixar algunes de les «regles» del joc s'ha tornat una feina difícil, fins al punt que a vegades ens preguntem si la resposta més rigorosa a la pregunta «Què és comèdia?» no és «Tot el que no és drama».

Però no desistirem tan fàcilment, tot i que moltes de les propostes que ens semblen més interessants rebutgen alguns dels mecanismes que s'expliquen al llibre i aposten per derives més íntimes en les accions dels personatges per submergir la comèdia en situacions més subtils. Malgrat això, les formes que generen comicitat continuen apareixent, potser menys evidents i utilitzades d'una altra manera, però hi són. I no és tan sorprenent com sembla; hi ha coses que ens han fet riure des de sempre, perquè formen part de la nostra essència com a animals racionals.

Per què algunes comèdies són genials i altres només són mers mecanismes que ens distreuen una estona i després deixen de tenir interès? Segurament perquè les primeres tenen una veu pròpia i en canvi les altres s'agafen a uns quants mecanismes i els fan girar sense atrevir-se a anar-se'n per la tangent i aconseguir emocionar-nos, a més de divertir-nos.

Una de les claus per emocionar és fugir del tòpic: aferrar-s'hi

per arribar a una quantitat de públic molt més gran ens porta sovint a un resultat buit d'emoció. Amb una bona fusteria es pot fer una peça teatral o una ficció per a televisió per veure un diumenge a la tarda, però les obres trencadores, les que recordem durant anys, sempre porten segell d'autor, d'algú que ha construït una mirada inconfusible.

Una bona història en l'època contemporània, a més d'estar ben estructurada i tenir una veu pròpia al darrere, ha de sorprendre. Per alguna cosa som animals racionals criats en les aigües del món audiovisual, experts en ficció que han vist moltíssimes sèries, pel·lícules, llibres, obres de teatre, que entenem els codis narratius a la velocitat de la llum si ens comparem amb els nostres avis.

Qualsevol història pot ser explicada des de la comèdia. Des de la clàssica història romàntica al descontrol juvenil en la línia més convencional, passant per qualsevol tema de caire social o tràgic, com ara la mort d'un amic. Tot es pot convertir en font de comicitat si ho mirem amb els ulls distorsionadors, crítics i salvadors de l'humor. Al final, el que té la comèdia és que ens permet «descansar de la fatiga de viure», com diu el filòsof Henri Bergson.

Una bona comèdia conté cert grau de transgressió, crítica i provocació, qüestiona el seu temps, i per això hi està connectada.

Contemplació i tergiversació de la realitat

La contemplació de la realitat és la base de la narració en clau de comèdia: els ulls de la comèdia exploren fins al final el que ens dona una situació vital.

L'escriptor de comèdia es planta davant la realitat, la contempla i crea una narració que la desubica a través d'una mirada irònica, exagerada i distorsionadora. Quan ho fa, la posa en fals, la deixa en evidència i en descobreix les trampes, els defectes i les debilitats.

L'exageració és el tret més utilitzat històricament en la «distorsió» de la comèdia. Gairebé totes les comèdies en contenen en un determinat grau. Aquesta exageració pot ser en els trets del

caràcter d'un personatge, però també pot ser sobre un estil de vida o sobre les conseqüències d'una acció.

També ho és la mirada irònica, mitjançant la qual diem alguna cosa que ens indueix a entendre el contrari d'allò que aparentment hem dit. La ironia la podem aplicar sobre la concepció mateixa de la història, o sobre els personatges i les situacions. Apliquem una mirada irònica quan donem molta importància a un fet que no en té gens i en canvi es torna «vital» per als nostres personatges; per exemple quan Stoppard, a *Arcadia*, ens parla de la necessitat vital dels seus personatges de publicar en una revista de poesia més que minoritària un fet desconegut de la vida de Lord Byron. O som irònics des del diàleg quan un personatge assegura que li agrada molt una cosa que li està produint una aversió molt gran.

La comèdia contemporània més trencadora, més que exagerar, distorsiona i se submergeix en aigües més amargues i íntimes, que, sovint, més que a riure ens porten a sentir un nus a l'estómac. La comèdia més innovadora ens incomoda i descol·loca, i ens posa en un lloc que no ens agrada perquè ens mostra la mediocritat del món contemporani, tant pel que fa als seus actors com als mecanismes que el regeixen.

Sempre mirem amb lents d'augment per posar en evidència, encara que sigui d'una manera subtil.

Sempre des de la veritat

A l'hora de fer comèdia, busquem el que passa realment a la vida per tergiversar-ho. Només així trobarem les claus del que ens fa riure.

Ens riem del que és «veritat», de les reaccions possibles davant d'un fet: «Quan d'una causa es deriva un efecte còmic, aquest ens sembla més còmic com més natural jutgem la causa que el determina» (Henri Bergson, *El riure*).

A vegades, tendim a no fer l'exercici de reflexió que suposa pensar realment quines són les possibilitats de reacció dels nostres personatges davant d'un fet, i optem per una «suposada reacció» que ens ve ràpidament al cap i que sovint és falsa o postissa i ni fa riure ni conté la veritat del nostre personatge.

L'expressió «la realitat supera la ficció» és una gran veritat. Si ens endinsem fins al fons de les possibles reaccions davant de qualsevol situació que hàgim vist al nostre voltant i l'espremem fins a les últimes conseqüències des de la nostra mirada, trobarem la llavor d'una bona comèdia. La realitat és molt sorprenent, amics. Ens hi hem de plantar al davant i observar-la: només així aconseguirem la rialla veritable.

Procurem no emmirallar-nos en la ficció i copiar o reproduir mecanismes apresos que potser pertanyen a una societat que no és ben bé la nostra i que sovint són mecanismes gastats i poc sorprenents que hem vist mil vegades en altres ficcions. La freqüència amb què es repeteixen les mateixes reaccions davant d'un mateix fet en la ficció contemporània és preocupant. Deixem-nos endur per la nostra realitat immediata.

Versemblança

Creem unes normes i les fem servir fins al final. Nosaltres som els que tracem el camí de la nostra comèdia, i ens hem de mantenir fidels al to que hàgim marcat i als nostres personatges. No podem traïr les regles que hem escollit, tant pel que fa a l'estructura com als personatges.

Per això mateix, és important que siguem conscients de quin camí encetem a l'inici de la comèdia, perquè hem de mantenir-nos-hi durant molta estona. Si no ens agrada, o no respon al que volíem, haurem de tornar a començar.

Connexió amb la realitat

L'origen de la comèdia com a gènere popular que utilitza el riure per criticar el poder i dona veu a la gent del carrer, en oposició a la tragèdia, que es marca com a fita grans personatges i dilemes filosòfics i es dirigeix a les elits socials d'Atenes, ens porta avui a remarcar la connexió de la comèdia amb el moment històric.

Plantejar-se dilemes contemporanis, retratar personatges sorgits del nostre temps i donar la nostra «versió» del que està passant, encara que sigui des d'una perspectiva històrica, és un deu-

re de l'escriptor de comèdia. Encara que sigui quan parla d'amor, sempre hi ha noves maneres d'estimar o altres maneres de veure el món de la parella o la família que poden trencar esquemes i connectar amb un públic que desitja parlar o pensar sobre aquestes noves formes de relacionar-se.

L'escriptor de comèdia, sobretot si ho fa en un mitjà popular com la televisió, escriu sobre els dilemes del nostre temps, i en aquest fet, la connexió amb el públic, que veurà reflectits temes i situacions que s'estan plantejant en aquell moment, raurà una de les claus de l'èxit.

Una comèdia té situacions de comèdia

Sembla una obvietat, però una comèdia té situacions de comèdia. Podríem definir com a *situació de comèdia* un moment dramàtic en què hi ha algun element que es posa en fals i trenca la «normalitat» de la realitat.

Per això moltes situacions de comèdia tenen a veure amb les conseqüències d'una mentida, amb l'intent de fer-la o amb la distorsió de la lògica en una relació, com fan, per exemple, els Monty Python, a qui dedicarem un espai més endavant.

Si no tanques el llibre, llegiràs sobre les diferents situacions; per ara ens quedem amb aquesta idea de posar en fals, de distorsionar i desubicar, com a base d'una narració còmica.

El deure de l'originalitat

Com a escriptors de ficció contemporanis, abans que res és l'originalitat. Fer l'exercici de no explicar històries ja escrites o previsibles hauria de ser condició obligatòria en una època en què ja hem vist tanta ficció, que ha entrat a formar part de la nostra vida. Tenim tan integrat l'esdevenir de les històries que, la majoria de les vegades, sabem què farà el protagonista i fins i tot què farà per fer el «contrari» del que faria tradicionalment en qualsevol ficció (respireu fondo per llegir aquesta última frase i entendre-la).

Hem entrat en l'era de la superficció de la mà d'un vendaval tecnològic, en tots els formats de pantalles possibles. Som públic

expert, que ja ha vist moltes coses, tant pel que fa a la temàtica i a les històries com als jocs d'estructura, i hem assimilat l'el·lipsi temporal i espacial fins a límits que ni Hitchcock ni els nostres avis s'haurien imaginat mai.

Com a autors ens hem de fer càrrec de tot això.

Al mateix temps, després d'uns anys de viure aquesta entrada massiva de ficció a través de les grans plataformes, ens atreviríem a dir que hi ha una repetició en la manera d'explicar les històries i els conflictes vitals. Hi ha moltíssimes sèries, però sovint ens «sonen» al mateix. Potser no en la forma, ni exactament en els personatges, però sí en una certa olor als mateixos conflictes, maneres similars d'encarar les relacions i els problemes que comporten, objectius vitals massa iguals de tots els protagonistes, cosa que conforma un món molt menys variat i divers del que és en realitat, no tant pel que fa als personatges com als seus objectius vitals.

És interessant plantejar-se el deure de *sorprendre* i que res del que proposem soni al nostre públic a reacció coneguda o a alguna cosa que ja hagin vist, i fer-ho des de la veritat i l'observació de la realitat.

Encara que ja sabem, o precisament perquè ja sabem, que totes les històries ja estan explicades, està bé que la nostra ho faci d'una manera una mica diferent.

Una veu pròpia

Igual que tot actor té el seu «pallaso», que és la seva «versió» com a actor en clau de comèdia, també l'escriptor ha de trobar la seva pròpia veu com a creador de comèdia, allò que el distingeix dels altres i el caracteritza.

Aquesta veu prové de la seva herència cultural (no és el mateix un autor hongarès que un de català), de la seva experiència particular («Com és la seva família?», «Qui són els seus amics i on es va criar?») i de la ficció («Quines sèries el/la van marcar?», «Amb quines novel·les va connectar?», «Què ha vist al llarg de tota la seva vida?»).

Potser és una «veu» que es decanta per un humor més groller, o potser és més surrealista del que ella o ell fins i tot haurien pensat,

o el que li surt al principi no és el que li agrada com a espectador, però sempre ha de buscar endinsar-s'hi al màxim i caracteritzar-la tant com pugui perquè qualsevol lector, quan agafi un text seu, el pugui reconèixer. En aquest reconeixement i aquesta personificació rauen sovint l'èxit i la qualitat de qualsevol proposta (dos aspectes que no sempre van junts, com ja sabem).

Traspassar la rialla

Distreure i fer feliç amb la rialla terapèutica és un gran objectiu per a un escriptor contemporani, però com a creador també té el deure de qüestionar o posar en escena temes o problemes de la societat on viu.

D'aquesta manera, la comèdia surt del seu camí i salta a competir amb el drama, històricament més valorat, i es converteix en una creació de primer ordre.

Pot semblar una afirmació una mica taxativa, però si fem una llista de les que es consideren les obres més importants de l'última dècada, ens adonarem que molt poques són comèdies i que són molt pocs els escriptors de comèdies valorats com a creadors imprescindibles per definir un mapa de l'autoria contemporània.